

אמינותה של מסירת התורה שבעל פה

אריאל דוד

פתיחה

מקובל לנו ששתי תורות נמסרו למשה מסיני - התורה שבכתב והתורה שבעל פה. אומנם התורה שבעל פה כפי שאנו מכירים אותה כיום נראית רחוקה מאוד מהתורה שבכתב. סיבות רבות לכך - דרשות חכמינו שלא תמיד נראות כמתיישבות עם פשטם של כתובים, הוספת מצוות וגזירות ועוד. לעתים נראה כאילו התורה שבעל פה ממש סותרת את התורה שבכתב ולא ממשיכה אותה, חלק יטענו שהדבר נובע מטעויות שהשתרשו במהלך הדורות וחלק אף יתלו זאת בעיוות מכון מצד החכמים מוסרי התורה ובכך יערערו על אמינותה של התורה שבעל פה. מטרת המאמר לעמוד על דרך מסירת התורה שבעל פה ולברר את אמינותה.

העברת מסורת התורה באופן שמקשה על זיוף או

טעות

אם נתבונן, נשים לב ששתי התורה נעשתה בצורה ייחודית, בטח על פני שאר הדתות באותו הזמן, ויש בה מנגנון שצופה מראש את הכשל הזה ומנסה להתגונן בפניו ולמנוע התרחשות כזאת.

כבר מההתחלה, ה' אומר למשה לאסוף את כל עם ישראל למרגלות הר סיני כדי שישמעו בעצמם את ההתגלות, ולא שישמעו זאת בכלי שני דרך הנביא (כפי שקורה בדרך כלל בתנ"ך, ולהבדיל בסיפורי הדתות האחרות). העם מתלונן שאינו יכול לשאת התגלות כזו: "ויאמרו אל משה: דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אֱלֹהִים -

פן נמות" (שמות כ, טז), והם עומדים מרחוק. משה מתאכזב ואומר להם "אל תיראו" (שם, יז), ובלית ברירה הוא מעביר להם את שאר דברי ה' מבלי שישמעו אותם בעצמם.

ריבוננו של עולם לא מסתפק בכך. עשרות פעמים הוא מתחיל את דברו למשה במילים: "וידבר ה' אל משה לאמר", הוי אומר שבתחילת התגלותו למשה הוא מודיע לו שעליו לומר את הדברים לשאר העם. לשון אחרת שמופיעה כמה פעמים, מפורשת יותר, היא: "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם". יתירה מזאת, משה מצוה את העם להמשיך ללמוד בעצמם את הדברים וללמד את בניהם: "בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך" (דברים ו, ז; יא, יט). התורה גם לא נשאת בידי אדם מסויים, ומלבד העובדה שדברי ה' למשה נכתבים בספר ומושמים בבית המקדש בתוך ארון הברית (דברים לא, כו), יש מצווה על כל אדם מישראל לכתוב לכתוב לעצמו ספר תורה (שם, יט) ועל המלך בפרט (יז, יח),¹ ופעם בשבע שנים נקהלים כל העם וקוראים לפניהם בספר התורה (לא, יא).

כך הפך העם היהודי לחברה הראשונה בהיסטוריה היודעת קרוא וכתוב, דבר שכלל לא היה מצוי עד תחילת העידן המודרני.²

* נכתב לראשונה עבור אתר 'לדעת להאמין' של עמותת ידעיה ונדפס מחדש בשינויים מסוימים.

¹ מלבד המתואר בתנ"ך, המשיכו במשך הדורות להעצים את המגמה והרעיון של ידיעת התורה על ידי כל שכבות העם: א. אנו מוצאים בחז"ל שתקנו להושיב אנשים שילמדו תורה את הילדים (בבא בתרא כא ע"א), וכך למדו תורה גם ילדים שאבותיהם לא יכלו ללמד אותם. ב. תקנו לקרוא בציבור את פרשת השבוע או המועד (בבא קמא פב ע"א ומגילה לב ע"א, ויסודן בדברי נביאים). ג. ליד הקורא בתורה עמד אדם נוסף, שתפקידו היה לתרגם כל פסוק לארמית, כדי שיבינו גם אנשים שלא דיברו בלשון הקודש (משנה מגילה ד, ד). ד. מלבד הקריאה בציבור, תקנו שיעבור כל אדם באופן אישי על הפרשה 'שנים מקרא ואחד תרגום' (ברכות ח ע"א).

² אגב, עם ישראל היוצא ממצרים השתמש בשיטת כתב שונה בתכלית משיטת הכתב המצרית. הכתב במצרים העתיקה היה באמצעות הירוגליפים, שהם למעלה מ-2,000 סמלים גרפיים המציינים מילים או משפטים. זו שיטה מסובכת להפליא

אמינותה של מסירת התורה שבעל פה

משה רבנו מכריז במפורש על רצונו זה, שכל העם יהיה שותף בידיעת דרכי ה'. כאשר שני אנשים נוספים 'העיזו' להתנבא, התלוננו לפני משה והוצע לכלוא אותם, משה רבנו הגיב ואמר: "המקנא אתה לי? ומי יתן כל עם ה' נביאים" (במדבר יא, כט)!

מלבד צורת העברת הדברים, גם בתוכן דיני התורה אנו מוצאים 'מנגנוני הגנה' בפני זיוף ושרלטנות. למשל, האיסור לשנות את ההלכה, לא על ידי גריעה ממנה ואפילו לא בהוספה על דבריה (דברים יג, א), ונטילת האפשרות לקבוע הלכה על פי נבואה או גילויים שמימיים (דברים ל, יב).

אחר כל זאת, נוצר ביהדות מצב הפוך מדתות אחרות שהיו באותו הזמן, בהן הפולחן היה סודי, מסתורי ונשלט בידי קבוצת בעלי ידע וכת. ביהדות, כל דבר מפורט וידוע ורוב עבודות המקדש נעשות לעיני כל הקהל. כל ילד קטן היה יכול לצעוק: "לא נכון! לא עושים את זה ככה". ההפתעה בדברי חז"ל בגמרא (ברכות לא ע"ב), ששמואל הנביא, זמן לא רב לאחר שנגמל מאמו, תיקן את הכהן הגדול והזכיר לו ששחיטת הקרבן יכולה להיעשות גם על ידי אדם שאינו כהן, היא רק בתעוזתו של הילד הקטן להתייצב מול הכהן הגדול, אך העובדה שילד קטן ידע את ההלכה אינה מפתיע אלא טבעית ומתבקשת. כך אנו רואים גם בדברי חז"ל על הכהן שניסך את המים על רגליו שעמדו על המזבח, במקום על המזבח ישירות. תגובת הקהל היתה: "ורגמוהו כל העם באתרוגיהן" (משנה סוכה ד, ט). כל העם הבין

ורק מעטים היו יכולים להיכנס בסוד העניינים ולדעת לפענח את הכתוב לפניהם. לעומת זאת, עם ישראל, הן בכתב האשורי והן בכתב העברי העתיק, משתמש בכתובה פונטית, בה כל אות מסמלת צליל, והיא מכילה 22 אותיות בלבד (לא כולל האותיות הסופיות) - ובשיטה זו המילה הכתובה יכולה להפוך לנחלת הכלל, בלי שתשאר אחוזה בידי שכבת עילית משכילה.

שמתרחש כאן דבר שאינו כשורה ולא מסופר שאמרו 'הוא המומחה, הוא בטח יודע מה הוא עושה'.³

מאחר שכך מתנהלת שלשלת המסירה ביהדות, אמינות העברת המסורת שלה גבוהה.

כיצד נהיה בטוחים שהתורה שבידינו זהה לכוונתו המקורית של ה'?

שכחה וחידוש בדיני התורה

גם אם לשלשלת המסירה יש מנגנוני הגנה שמגבירים את האמון שלנו בנכונותה, מנין לנו שלא היו טעויות? נחלק את השאלה לשניים: 1. האם נוכל להתחייב שהמסורת שבידינו נשמרה במדויק מאז זמנו של משה רבנו? 2. במקומות שבהם נדרשה הכרעה שכלית של בני אדם, האם נוכל להתחייב שירדנו לעומק כוונתו של נותן התורה ולא פיספסנו במידה כלשהי?

התשובה היא שאכן, חלק מהמסורות נשכחו. חז"ל מספרים לנו שיחסית בהתחלה, בימי האבל על פטירת משה, נשכחו כמה אלפי דינים ועתניאל בן קנז שיחזר אותם באמצעות פילפול (תמורה טז ע"א). כמו כן, הגמרא (סנהדרין פח ע"ב) מספרת שהמחלוקות ההלכתיות בעם ישראל החלו כאשר תלמידים מסויימים לא שמשו את רבותיהם כנדרש.⁴

³ במקרא גם פורטו העונשים הצפויים לכהנים אם לא ימלאו את חובתם כהלכה. למשל, עונש מוות למקריב אש זרה או לנכנס למקדש כשהוא הלום יין (ויקרא י, א-יא).

⁴ "תניא אמר רבי יוסי: מתחילה לא היו מרבין מחלוקות בישראל, אלא בית דין של שבעים ואחד יושבין בלשכת הגזית ושני בתי דינים של עשרים ושלושה אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה, ושאר בתי דינים של עשרים ושלושה יושבין בכל עירות ישראל. הוצרך הדבר לשאול, שואלין מבית דין

אמינותה של מסירת התורה שבעל פה

מעבר לכך, קיימים דינים שאינם על פי המסורת ואף מנוגדים לה. ישנן דרשות פסוקים המכונות 'דרשות סומכות', שמטרתן לעגן הלכה קיימת בפסוקים, וישנן 'דרשות יוצרות', שבאות לחדש דין שלא נהגו כמותו לפני כן באמצעות הבנת הפסוקים. ולא רק שלא נהגו כך לפני כן, לעיתים נהגו בדיוק ההיפך.⁵ הרמב"ם (משנה תורה, הלכות ממרים ב, א) כותב שאם בית הדין הגדול מפרש פסוק באופן שיוצאת ממנו הלכה, ופירוש זה שונה ממה שפירשו בית הדין הגדול בדורות הקודמים, ואפילו היה זה בית דין גדול בחכמה ובמנין מבית הדין הנוכחי - מותר לו לסתור את דבריהם ולהורות אחרת בהלכה זו. הרמב"ם לומד זאת ממילות הפסוק "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט" (דברים יז, ט) - אינך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדורך. יוצא אם כן, שייטכן שאנו נוהגים בהלכות מדאורייתא אחרת מכפי שנהגו בדורות הקודמים, ולא משום טעות או שכחה או זדון, אלא משום

שבעירן. אם שמעו אמרו להן, ואם לאו באין לזה שסמוך לעירן. אם שמעו אמרו להם, ואם לאו באין לזה שעל פתח הר הבית. אם שמעו אמרו להם, ואם לאו באין לזה שעל פתח העזרה. ואומר כך דרשתי וכך דרשו חברי, כך למדתי וכך למדו חברי. אם שמעו אמרו להם, ואם לאו אלו ואלו באין ללשכת הגזית ששם יושבין מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערביים. ובשבתות ובימים טובים יושבין בחיל. נשאלה שאלה בפניהם, אם שמעו אמרו להם, ואם לאו עומדין למנין. רבו המטמאים טימאו, רבו המטהרין טיהרו. משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צרכן, רבו מחלוקות בישראל ונעשית תורה כשתי תורות".

ישנם כמה הסברים מהו אותו שימוש לא כל הצורך, ומדוע דווקא אז אירעה התדרדרות, ואכמ"ל.

⁵ הוכחות מספרות חז"ל לקיומן של דרשות יוצרות ניתן להביא מכמה מקומות, ונדמה שזו הידועה ביותר (מסכת שבת סד ע"ב): "כדתניא: 'הדוה בנדתה', זקנים הראשונים אמרו: שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדי צבעונין, עד שבא רבי עקיבא ולימד... 'הדוה בנדתה' - בנדתה תהא עד שתבא במים". רבי עקיבא מחדש הלכה נגד מה שהיה מקובל מדורות הראשונים, על סמך הבנה שונה של הפסוק (וראו במסכת סוטה כז ע"ב, לגבי כיכר שני, ועוד).

כך אנו מוצאים גם אצל משה רבנו עצמו, שבדינים מסויימים ה' ציווה את משה מבלי לומר לו את פרטי הדין, והיה על משה להפעיל את כלי הדרש כדי לדעת כיצד לנהוג ואף לדון בזה עם חכמי דורו (ראו זבחים קא ע"א-ע"ב, מנחות נט ע"א).

שההלכה מאפשרת לבית הדין שבכל דור ודור להורות כפי שהוא מבין את כוונת התורה, וההלכה אף מחייבת אותנו להישמע לפסק החדש ולא למה שהיה מקובל בידינו בזה מימי קדם.

ואבית תהלה מרחקי אמת, מבשר ודם

כדי להסביר זאת עלינו לברר שאלה נוספת.

לכאורה, בהלכות שנלמדות באמצעות סברה, נפערת תחת רגלי החכמים תהום השגיאה והטעות. אם אנו מנסים למצוא על ידי שכל אנושי חכם ככל שיהיה את כוונת הא"ל, ברור לנו שההבנה תהיה חלקית. ובחלקים שההבנה האנושית אינה מכוונת במדוייק כלפי הרצון האלוהי, התוצאה לכאורה תהיה טעות בהלכה!

ראשית, יש לזכור שהתורה האלוהית ניתנה לבני אדם. בעצם ניתנה זו אפשר להניח מראש שיהיו טעויות, ובכל זאת ניתנה לנו התורה. יודע ה' כי החכמים שואפים להגיע לעומק כוונת התורה, ולמרות שהם אינם מגיעים לאינסוף, הם מתקדמים אליו בהתקדמות אינסופית, ועל חכמים אלו אמר (דברים יז) שיש לפנות אליהם בפירוש התורה.

יתירה מזאת, דווקא עומקה האינסופי של התורה הוא זה שנותן לאדם את תחושת הביטחון במסקנה שהוסקה (לאחר דיון מעמיק וכנה, כמובן). חז"ל אמרו בכמה מקומות ש"אלו ואלו דברי אלוהים חיים". החיד"א (פתח עינים עירובין יג ע"ב, ראש דוד לפרשת לך לך) מביא למשפט זה כמה פירושים:

אמינותה של מסירת התורה שבעל פה

1. רק אחת הדעות אמיתית והשנייה טעות או שקר, אולם אף היא מכונה "דברי אֱלֹהִים חיים" מפני שאין האור ניכר אלא על ידי החושך, ועל ידי הדעה הלא־אמיתית נבין יותר הדעה האמיתית.⁶
2. רק אחת הדעות אמיתית, והשנייה טעות או שקר, אולם אף היא מכונה "דברי אֱלֹהִים חיים" מפני שבמקרה זה אין הלכה כמותה אולם במקרה אחר פוסקים כמוה (ראו רש"י כתובות נז ע"א ד"ה הא). לפי זה, האמת כוללת ביסודה את שתי הדעות, אלא שההנהגה למעשה משתנית לפי ההקשר והנסיבות.
3. שתי הדעות אכן אמת, משום שהרצון האֱלֹהִי הוא למעלה מכל גדר וגבול, מלא מדרגות ורבדים, בחינות שונות ועומק לפנים מעומק. אמנם למעשה, עלינו לעשות דבר אחד, ולא רק שכך עלינו לעשות אלא שרק כך אנו מסוגלים. אם כן, הספיקות והוויכוחים בארץ מגלים עוד ועוד פנים מן האמת האֱלֹהִית הגדולה,⁷ וכל הדיון בארץ הוא כדי לשקול את משקלם של חלקי האמת השונים, כיצד נכון לנהוג בעולמנו.

הפירוש השלישי, שהחיד"א כותב שהוא העיקרי מבין הפירושים, מקורו בקדמונים. הריטב"א בעירובין (יג ע"ב) מביא בשם חכמי צרפת, ומצויים הדברים בשרשן כבר בבבלי (חגיגה ג ע"ב⁸) ובירושלמי (סנהדרין פ"ד ה"ב), שבעת אשר נתן ה' את התורה למשה, היה רצונו גנוז בה הן לצד הזה והן לצד השני, והורה ה' למשה שהכרעת ההלכה תהיה על ידי החכמים, בני אנוש, לאחר שידונו בדבר ויכריעו על פי רוב דעות.

⁶ המחשה לכך אנו מוצאים בדברי הגמרא (סנהדרין יז ע"א) על מצב בו דיון לא חיווה דעתו אלא אמר 'איני יודע', שאם לא יגבש דעה או יחלף בדיון אחר לא ניתן יהיה לפסוק את הדיון, אפילו אם מדובר במקרה שיש רוב לאחד הצדדים, כך שאפילו אם יחווה דעה לצד השני יפסקו כמותם. הסיבה היא שאם לא נערך דיון, האמת לא מתבררת דיה.

⁷ לעיתים, ההפרדה בין רסיסי האמת השונים עוזרת לנו לא ליפול לטשטוש שבאחדות, אלא לבודד כל צד ולהעצים אותו ולהעמיק בו.

⁸ וראו על גמרא זו בבאר הגולה למהר"ל, הבאר הראשון.

פסיקת הלכה לפי חכמי אותו הדור, נגד חכמי הדור הקודם

הריטב"א אותו למדנו זה עתה, כותב שרצון ה' הוא שההלכה תוכרע על ידי החכמים, ולשונו כך: "ואמר [ה'] שיהא זה מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור ויהיה הכרעה כמותן". הריטב"א מדגיש כי הוא מתכוון ל'חכמי ישראל שבכל דור ודור', ופישרה של הדגשה זו יומחש בדיון על התפילין של רבי חייא.

הגמרא (מכות יא ע"א) אומרת שתפיליו של רבי חייא היו תפורות בפשתן, והאמוראים בדורות שלאחר הכריעו שתפילין כאלו פסולות. וכתב החזו"ן איש (אגרות ג, יז. וראה גם שבלי הלקט הל' תפלה סי' ה):

הדבר תימא, דרבי חייא (דאמרו פ' הפועלים מי גילה רז זה) לא קיים מצות תפילין חלילה! ומיהו, אי רבי חייא ובית דינו קבעו הלכה דכיתנא כשר, היה הדין כשר, וכשאמרו בגמרא ולית הלכתא כוותיה, נקבע הדין שהוא פסול.

אם כן, ייתכן שהכרעת ההלכה בדור מסויים תהיה שונה מהכרעת ההלכה בדור שלפניו, ואין בכך בהכרח פסול, אלא קיום רצון ה' להגות בתורה ולהסיק ממנה הוראה.⁹

השכל מחייב זאת. ההתנהלות האנושית תהיה משותקת, אם לא יוכלו להסתמך במעשיהם על החוק הקיים בשל האפשרות שבעתיד יחשבו אחרת.¹⁰

⁹ נדגים זאת בענין דומה שאינו מתחום הקודש. אזרחי המדינה צריכים להישמע לחוק, כפי שמפרש אותו בית המשפט. יתכן כי שני אנשים עשו את אותו מעשה ורק אחד מהם יחשב עברייין, מבלי ששונה החוק בין מעשה אחד לשני, משום שבין שני המקרים שינו בית המשפט את הדרך בה הם מפרשים את החוק. כאשר נחקק חוק, הוא נחקק על דעת האופן בו הוא יפורש בבית המשפט, תהיה הפרשנות אשר תהיה (ובלבד שהיא בגבול הסביר, כמובן).

החשיבות התורנית בהכרעת הלכה מסודרת

ראינו שצריך להשמע להלכה כפי שהיא נפסקה, למרות שאולי אדם אחר יכול לפרש את התורה בצורה יותר מדוייקת מהם, ונצרכת כאן תוספת הסבר.

בתורה (דברים יז, ה-יב) נצטוונו על הקמת מוסד הלכתי מרכזי של נציגי העם,¹¹ אליו מתנקזות הספיקות, ולאחר הכרעתם ישנו איסור מן התורה להורות אחרת לרבים, גם כאשר אותו חכם שמורה אחרת¹² בטוח שהוא צודק והם טועים! אמת, רבים הסיכויים שבית הדין הגדול צודק והוא הטועה, שהרי הוא יחיד והם רבים,¹³ וגם שורה

¹⁰ יש להעירש בין תחולה של פסיקת בית הדין מכאן ולהבא לבין החלתו רטרואקטיבית יש מצבי ביניים, ואכמ"ל (ראו חידושי הרש"ש ליומא פ ע"א, קהלות יעקב יומא סי' כ והוריות סי' ה).

¹¹ בית הדין הגדול שבלשכת הגזית.

¹² זקו ממרא.

¹³ דוגמא מאלפת לקשר בין הכרעה לפי הרוב ובין האמת, אנו מוצאים בתחום המסורה: "מתי מעט יודעים איזה נס הרב ברויאר הראה בעבודתו על המסורה בכ"ד ספרים, כפי שר' מאיר הלוי מגדולי הראשונים הראה בעבודתו על המסורה בחמישה חומשי תורה. שיטתו של הרב ברויאר היא הלכתית, "אחרי רבים להטות", מתוך ספרים שינים נאמנים. הרב ברויאר בדק חמישה כתבי יד בכל התנ"ך כולו, מצד הכתוב ומצד חכמי המסורה, ולעיתים יש הבדלים בין הערות המסורה לכתוב בספר באותו כתב יד עצמו. לדוגמא, בכתב יד לנינגרד יש כ-120 הבדלים בינו לבין הערות המסורה שכתובות בו בעצמו, והוא הפחות טוב מכל כתבי היד בענייני כתיב (אף על פי שהוא מדוייק מאוד בניקוד וטעמים). לכן היינו מצפים שבעשרות ומאות מקומות נקבל ספר לא מדויק, שכן במאות מקומות הכריע הרב ברויאר על פי רוב כתבי היד, ובכל פעם לפי הרוב באותו המקום, וצריך להתקבל נוסח שאיננו תואם שום כתב יד. מה הסיכוי שמתוך זה נגיע לנוסח מדויק מקורי? על פי תורת ההסתברות הסיכויים שואפים לאפס. אך החלטותיו של הרב ברויאר תואמות כמעט לחלוטין לנוסח התימני ולנוסח של כתר ארם צובא, שהרמב"ם מדבר עליו בספריו. מה הסיכויים שזה יקרה, שמישהו על פי רוב במאות מקומות, יגיע לנוסח מקורי ויתאים את הדברים לכתר, הספר שהרמב"ם העיד עליו שגדול מסרני טבריה הגיהו?" (הרב יואל בן-נון, 'על שלושה ניסים' [הספד על הרב מרדכי ברויאר], דף קשר 1008).

עליהם השכינה,¹⁴ ובכל זאת, באופן תיאורטי, יכול להיות שבית הדין הגדול טועה והוא זה שצודק.¹⁵

בגמרא (סנהדרין פח ע"א-ע"ב) מובא שהסיבה לדין זה היא "שלא ירבו מחלוקות בישראל". דהיינו, הבסיס המחשבתי שמאחורי מנגנון חיתום הדיונים נובע מרצון ליציבות, סדר ואחדות, ולא דווקא בגלל אמת. אין שום ספק בכך שאנחנו מנסים לברר את האמת ואת הצדק, אולם ישנו יסוד אחר - סדר - ובמישור המעשי גובר לעיתים הסדר על האמת ותוחם אותה בגבול.

סוגיה זו נתלבנה רבות בבית מדרשו של הר"ן ותלמידיו,¹⁶ והשורות הבאות תלכנה לאורם.

הכלל שהולכים אחר הרוב, מטבעו, לא מביא אותנו תמיד אל הצודק והנכון. בעל ספר העיקרים (שם) מפרט:

אף אם אפשר שיהיה היחיד יותר חכם מכל אחד מהם ויהיה יותר מסכים אל האמת מכולם, תהיה ההלכה כהכרע הרוב, ואין היחיד רשאי לחלוק עליהם לעשות מעשה כדבריו כלל... אם בדבר אחד נעשה כדברי היחיד ונניח דברי המרובין, יתחדש מחלוקת גדול בישראל בכל דוד ודוד, כי כל יחיד יבוא לחשוב שהאמת אתו ויעשה כדבריו הלכה למעשה, ובזה תפול התורה בכללה...

¹⁴ ראו סנהדרין יד ע"ב ועוד.

¹⁵ כפי שרואים מהדיונים במסכת הוריות.

¹⁶ דרשות הר"ן ג, ה (בשתי הנוסחאות), ז, יא, יב; רבנו חסדאי קרשקש (תלמיד הר"ן) באור השם מאמר שלישי כלל ה; רבנו יוסף אלבו (תלמיד רח"ק) בספר העיקרים מאמר שלישי פרק יט. וראו גם את דברי הראי"ה קוק על קבלת האומה (לנבוכי הדור פרק 11 עמוד 47, ובהערה 5 שם צויינו מקורות רבים).

אמינותה של מסירת התורה שבעל פה

כלומר, ההצדקה ללכת אחר הרוב חרף הסיכוי שאולי כאן המיעוט הוא הצודק, היא שאם לא נקבע כללי ברזל להכרעת מחלוקות, לעולם לא יוכרעו הדיונים ותיעשה התורה כאלף תורות.¹⁷

יתירה מזאת, יש לדייק מספר אור השם (שם), שאמנם רצון ה' הוא לעשות בהלכה פלונית דבר מסויים, אבל אם הרוב הכריע אחרת, רצון ה' הכללי ("השורש התוריי") הוא שנשמע להכרעת הרוב ולא נלך לפי רצון ה' הנקודתי שבאותו דין.

לא זו בלבד שכך הדין כאשר המיעוט חושב שהוא צודק, כך הדין אפילו כאשר למיעוט יש הוכחה שמיימית לצדקתו. כך מסביר הר"ן (דרוש ז) את המחלוקת על תנורו של עכנאי (בבא מציעא נט ע"ב), בה, תוך כדי דיון בו רבי אליעזר סירב לכופף דעתו לדעת הרוב, יצאה בת-קול מהשמים והכריזה שהצדק עם רבי אליעזר:

וזהו ענין רבי אליעזר הגדול ומחלוקתו, כדאמרינן שם במציעא עמד רבי יהושע על רגליו ואמר 'לא בשמים היא' (דברים ל, יב) - כבר ניתנה למשה על הר סיני וכתוב בה 'אחרי רבים להטות' (שמות כג, ב). הנה ראו כולם שרבי אליעזר מסכים אל האמת יותר מהם, וכי אותותיו כולם אמיתיים צודקים, והכריעו מן השמים כדבריו, ואף על פי כן עשו מעשה כהסכמתם. שאחר ששכלם נוטה לטמא, אף על פי שהיו יודעים שהיו מסכימים הפך מן האמת, לא רצו לטהר. והיו עוברים על דברי תורה אם היו מטהרים, כיון ששכלם נוטה לטמא. שההכרעה נמסרה לחכמי הדורות, ואשר יסכימו הם הוא אשר ציוהו ה' יתברך.

¹⁷ ובלשונו של ספר החינוך (מצוה תצו): "אפילו יהיו הם טועים בדבר אחד מן הדברים, אין ראוי לנו לחלוק עליהם אבל נעשה כטעותם. וטוב לסבול טעות אחד ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו, שבזה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי".

ולא רק בת־קול. אף נבואה, שהיא גילוי עליון יותר, לא מסתמכים עליה כנגד הכרעת ההלכה, משום שהכלל 'אחרי רבים להטות' ניתן לנו ביד משה, ואין מדרגת שאר הנביאים כמדרגתו:

אם יאמר לנו מי שיתנבא דברים הפך מן הכללים המסורים לנו בגמרא, נדע אשר לא דברו ה'. כגון שיתנבא ויאמר ה' צוני לעשות כרבא במה שהוא חולק עם אביי שנפסק ההלכה כמותו, נדע שהוא איש משקר באמת, שכבר צונו השם יתברך 'אחרי רבים להטות'... ואיך נאמין הנביא לעשות כנגד הכלל הזה (דרוש ה נוסחא ב).

הרי לנו שהולכים אחר כללי הכרעת ההלכה אפילו אם יש גילוי עליון שהדעה הדחויה צודקת, כי הגילוי היותר-עליון של מהו רצון ה' הוא הכלל של 'אחרי רבים להטות'.¹⁸

אחר הדברים האלה, עולה המסקנה שעשיית דבר האֵל היא קיום התורה כפי שרבותינו פירשוה. ואף אם יבוא אדם ויטען כי בימות משה רבנו נהגו אחרת, או שהוא סובר שכוונת התורה שונה ממה שאמרו, רצון ה' הוא שנקיים את התורה כפי שיוורו אלו שהוא הסמיכם לפרש את דבריו, השופט אשר יהיה בימים ההם.

¹⁸ בדרוש יא שואל הר"ן על ההנחה שעלינו ללכת אחרי רוב החכמים גם כשהיחיד צודק - מה יועיל לנו שרוב הרופאים אומרים שסם מסויים אינו מזיק, אם במציאות צודק היחיד שטוען שהוא מזיק? לכתחילה נעשה על פי הרוב, כי מסתבר יותר שהרוב צודק. אבל אם החולה ייקח את הסם, הוא ייזק, למרות דברי רוב הרופאים - ולכאורה כך גם בתורה! הר"ן עונה על כך שתי תשובות, עיינו שם.